

Isten szavunk eredete

René Labat akkád szótárának sumér részéről

Mielőtt elkezdenénk fejtegetésünket jelenlegi témánkról, illő lenne meghatározni munkánk mibenlétét. Tudomány-e a névtan és a nyelvészet. Hivatalosan mindkettő a bölcsészet körébe tartozik és szorosan összekapcsolódnak, de egyik sem tudomány, mert nem a természet törvényeire vannak alapozva, mint például a biológia.²¹⁹¹ Azonban mindkettő bonyolult kutatási terület, amely közel áll ahhoz a ponthoz, ahol a bölcsészet és tudomány útjai keresztezik egymást. Nézzük meg, hogyan működik ez a valóságban.

Neveinkben rejlő logikára egy példa a *felhő* és *felleg* név. Ugyanis a felhők úgy keletkeznek, hogy a napsugár felmelegíti a föld felszíne felett lebegő levegőt, amely könnyebb súlya következtében a magasba emelkedik, magával ragadván a benne jelenlévő párákat. Emelkedés közben a levegő fokozatosan lehűl, és amikor eléri azt a magasságot ahol a hőmérséklet megegyezik a páratartalom kicsapódásához szükséges hőmérséklettel, ott keletkezik a felhő. A név pontosan leírja ezt a folyamatot *fel-hő*: a meleg fel(megy), *fel-lég*: a lég fel(megy). Annak a népnek, amelyik ilyen neveket adott ennek a természeti tüneménynek ismernie kellett a fizikai folyamatot, amely ezt létrehozta.

Nemcsak a nyelvészet, de a történelem is bölcsészet, mert régi események egyéni kiértékelése kerül a köztudatba, majd kötelező tananyaggá az iskolában, figyelem nélkül hagyva a következményeket. Sajnos, a magyarság esetében, korábbi történészeink olyan történelmet írtak, amely még mindig érezteti hátrányos hatását. Köszönet annak a kevés, de egyre szaporodó magas felkészültséggel rendelkező egyénnek, akik kutató munkájukkal azon fáradoznak, hogy a múltat az igazságnak megfelelően tárják fel.

Ez a dolgozat is ezt az utat követi és ebben a szellemben vizsgálja René Labat akkád szótárának kikövetkeztetett sumér szavait.

Mint már többször észrevettük, René Labat akkád szótárában közölt sumér hangértékek és jelentések laza következtetések eredményei. Hibát követnek el azok, akik e szótár sumér részét fenntartás nélkül elfogadják. Labat, más asszirológusokhoz hasonlóan, megpróbálta a szemita akkád ékjegyek visszavezetését az eredeti nem-szemita sumér képjegyekből kifejlesztett ékírásig. Ő maga figyelmezteti szótárának használóit az előszóban, hogy módszere nem pontos és

²¹⁹¹ Nálunk kicsit szokatlanul hangzik ez a – leginkább az angolszász nyelvterületen általános – nézet vagy álláspont, ami csak a természettudományt tekinti tudománynak. Nálunk a társadalom- vagy embertudomány is bevett tudományterületnek számít. – *A szerkesztő megjegyzése.*

csak útmutatásnak lehet értelmezni. Továbblapozva, a bevezető részben (introduction) a 10. oldalon megmondja, hogy nem törekedett a sumér jelek átalakulásának folyamatát tanulmányozni. (Il n'est pas de notre propos d'étudier ici la transformation des sigues en sumérien.) Becsületére váljon Labatnak, hogy ezt tudtunkra adta.

Mi ezt a figyelmeztetést úgy értelmezzük, hogy a sumér és akkád ékjegyek közötti kapcsolat laza, nem megbízható és további vizsgálatra szorul a magyar nyelv idevonatkozó jellegzetességeit alkalmazva.

Lánya, Florence Malbran-Labat, átnézte apja munkáját majd javított kiadásban közzétette. Változtatott az 1-es és 483-as számú ékjegyek kidolgozásán is, pl. a NIGÍN, NIN₄ *sâharu se tourner* 'forgat, görget' nála megváltozott NIGIN₂-re és jelentése *lamû entourer* 'körülvesz, körülkerít' lett. Változtatásainak okát nem tudjuk, ezért e tanulmány első része az eredeti Labat kézirat sumér anyagának vizsgálatát tartalmazza.

Tehát e szempontokat figyelembe véve szemléljük a rendelkezésünkre álló sumér anyagot, amely 602 ékjelből, azok hangértékéből és jelentéséből áll. Azonban annak ellenére, hogy Labat nem ismerte a magyar nyelvet, szótárában 128 szó megegyezik ma is használt magyar szavakkal és több mint száz pedig olyan közel áll, hogy logikailag nem lehet különbséget tenni köztük. Ezek feltárása, kidolgozása hosszú időt igénylő munka és lassan halad, mert az eredeti szemita gondolkodás alapformáinak a franciával való összefüggésével kell dolgoznunk, mivel Labat franciául adja végkövetkeztetéseit.

A sumér írás képjegyekkel indult el ahol minden jegynek határozott hangértékkel és jelentéssel kellett rendelkezni, ami nem változhatott, mert máskülönben írásuknak nem lett volna értelme. Ennek a hangértéknek és jelentésnek folytatódni kellett az ékjegyre való átállás után az értelmetlenség elkerülése végett. Ide tartoztak a rokon értelmű szavak is, például ha az alapjelentés *kör*, akkor ide tartozik a *gur(ul) gur(it), gör(dül), gör(get), gör(dít), gör(be) kör, ker(ek), ker(ék)* és valószínűleg a *for(og)* is melyeknek pontos értelmét a szókörnyezet adná meg. Nem lehetett több ettől eltérő hangérték vagy jelentés, mert ez a pontos értelmezést gátolta volna.

Összetett szavak esetén több mint valószínű, hogy ékjegyek jelentés nélküli hangértékét használták fel, mint a *girág* > *virág* esetében, amint lejjebb tárgyaljuk. Ennek módszertana alapos és mélyreható vizsgálatot igényel, ami külön figyelmet érdemel és kidolgozásra vár.

A sumér ékjelek megfejtése három fokozatból álló folyamat, amelyben a kutató először felismeri az ékjel csoportokat melyek ékjegyeket alkotnak. Ezt Labat elvégezte és a kéziratában lejegyzett ékjegyek hangértékét is megadja. Azonban ezek a hangértékek nem minden esetben helytállóak. Végül a hangérték jelentését kell meghatározni amit Labat szintén elvégzett, de azok sem helytállóak minden esetben. A szótárban a sumér hangérték NAGYBETŰvel van írva melyet az akkád hangértékek követnek aláhúzva a jelentésükkel együtt.

Labat kézzel irt szótárában levő 483-as számú ékjegy az egyik példája annak, hogy a magyar nyelv és logika használata mennyire segíthet a hangértékek és jelentésük meghatározásában. Az eredeti képjegy karcolt kör ○ volt, amely az

ékírásban négyzetté alakult □ és 16 új-asszír meg 19 sumér hangérték tartozik hozzá. Legtöbb jelentést, amit e jel képvisel, olyan fogalmat tartalmaz, amit egy kerek tárgy végezne. De némely hangérték és jelentés olyan tárgyat vagy cselekedetet tartalmaz, aminek semmi köze nincs a ‘kerek’ szóhoz. A következő táblázatban ezekből 8 sumér szó hangértéke és jelentése látható.

A magánhangzók feletti ˉ jel hosszú kiejtést, míg ˆ rövid kiejtést és ˇ jésített mássalhangzót jelöl. A többi írásjel megegyezik a francia és magyar nyelvek olvasatával.

<i>Sumér hangérték</i>	<i>Akkád hangérték</i>	<i>Jelentés franciául</i>	<i>Magyar fordítás</i>
NIGÍN, NIN ₄	<u>saḥâru</u> <u>sihircu</u>	se tourner tour	forog (magát for- gatja), forgás, fordulat
ḪAB, GIG-ḪAB	<u>bûšânu</u> <u>bêšu</u>	mauvaise odeur puant	rossz szag bűdös, bűzös
GIRAG, GIRIN	<u>kiršu, kirinnu</u>	bloc, motte d’argile	tömb, agyag- göröngy
GUR ₄	<u>garâru</u> <u>kabru</u>	courir épais	fut, szalad, siet vastag, sűrű
KUR ₄	<u>kabâtu</u>	être lourd	nehéz(kes)

Minden sumér hangérték és jelentés külön-külön tüzetes átvizsgálása a magyar nyelv segítségével azt mutatja, hogy nem mindegyik hangérték és jelentés-párosítás elfogadható. Egyszerűen nem lehet elképzelni, hogy ilyen összevisszasággal az írástudók le tudtak volna jegyezni értelmes szöveget. Honnat tudhatták, hogy a 19 különböző sumér hangérték közül melyiket kell kiválasztani írásra vagy olvasásra? Erre csak azt a magyarázatot tudjuk felhozni, hogy Labat következtetése csak ‘kizárólag útbaigazítás’ (purement indicatif), nem tökéletes. Például a GUR₄ ‘fut, szalad, vastag, sűrű’ jelentés helyett a ‘gur(ul), gur(it), gör(dül), gör(get), gör(-be), gör(dít), jobban illene ehhez a hangértékhez. Futásnak semmi köze nincs a körhöz, esetleg kergetés esetén. Így a GUR hangértékhez hozzáadhatjuk a GÖR-t is.

A NIGÍN, NIN₄ hangértéket és ‘forog, forgás, fordulat’ jelentését lelkiismeret furdalás nélkül kihagyhatjuk, mert ezt az értelmet Labat a 67 számú ékjegy alatt tárgyalja: GIL (*en*)rouler ‘tekercesel, összegöngyölít’, (gyűr?). Tárgyalja még a 111 szám alatt is: GUR târu, saḥâru se tourner ‘forog, magát forgatja’ (gurul?). Azonban hajlamosak lennénk a GUR hangértéket FOR-ra vagy FUR-ra változtatni annak ellenére, hogy az assziológusok szerint a suméreknek nem volt *f* beszédhangjuk.

A magyar írásjelekből nem csak az *f* de több is hiányzik a sumérban úgy-mint *c*, *gy*, *j*, *ny*, *ty* és *v*, valószínűen azért mert ugyanezek a hangértékek az asszír nyelvből is hiányoznak és ez mint feltételezés alkalmazva lett a sumérra is. Az *ä*, *o*, *ö*, *ü* magánhangzók használata meg van kérdőjelezve, ami szerintünk esetleges használatukat jelenti. A *H* és *h* kiejtése a *g* és *k* közötti torokhang de

lehet *h*, *g*, vagy *k* is. Mivel a sumér nyelvben nemcsak magyar, hanem török szavak is léteztek és az *f*, *j* és *v* hangértékek mindkét nyelvben megvannak, mi feltételezzük, hogy ugyanúgy megvoltak a sumér nyelvben is.

HAB legvalószínűbb kiejtése KÁB lehet, ami megfelelne a magyar *káb*(ító), *káb*(ul) tőszavának.

KUR₄ hangértéke is változtatást igényel KÜR-re mert a ‘nehéz(kes)’ jelentésnek semmi köze a körhöz. Azonban a *kür* tájszólás mai nyelvünkben is létezik a körrel kapcsolatban [B. Lőrinczy 1992: 679, 3. kötet]. Ide kapcsoljuk a kör, ker(ek), jelentéseket.

Feltűnő, hogy a ‘kerék’ jelentés hiányzik a szótárból, ami kissé furcsa, hiszen a sumérok találták fel a kereket és már kocsijaik is voltak a keresztény időszámítás előtti 4. évezredben [Kramer 1967: 166]. Tehát annak is itt kellene lenni ezért beiktattuk a KUR₄ jelentései közé.

GIRAG is változtatást igényel, mert a *v* betű hiánya csak feltételezés és a hangérték majdnem azonos a magyar *virággal*. Virág jelentéssel nem találkozunk máshol a szótárban.

GIRIN-t viszont pontosan eltalálta Labat. A TESZ szerint a *göröngy* tőszava *gar*, *ger*, és *gor* is volt régen [Benkő 1967: 1091, 1. kötet] de tájszólásban a *girin* még most is jelen van a ‘girincses’ szóban [B. Lőrinczy 1988: 646, 2. kötet], ezért ezt nincs okunk megváltoztatni.

GUR₄ ‘fut, szalad, siet’ és ‘vastag, sűrű’ jelentéseknek semmi köze a körhöz, ezért a gur(ul), gur(ít), gör(dül), gör(get), gör(-be), gör(dít) jelentéseket javasoljuk.

Azonban vizsgálódásunkat könnyebben érthetővé teszi az itt következő leegyszerűsített táblázat amelyben bemutatjuk a magyar nyelv szerint átrendezett hangértékeket (zárójelben) és jelentésüket.

<i>Sumér hangérték</i>	<i>Jelentés magyarul</i>
HAB (KÁB)	káb(ító)
KUR ₄ (KÜR)	kör, ker(ek), ker(ék)
GIRAG (VIRÁG)	virág
GIRIN	göröngy
GUR ₄ (GUR, GÖR)	gur(ul), gur(ít), gör(dül), gör(get), gör(-be), gör(dít)

A *virág* ‘rossz szag’ és ‘göröngy’ jelentések nem illenek egy kört vagy gurulást jelző ékjelhez. Azonban feltételezhető, hogy az írástudó, mivel VIR hangértékű sumér ékjegy nincs, hozzá hasonló hangértéket keresett és használt, mint pl. GIR amiből 12 van Labat szótárában, de más jelentésekkel.

Ezeket a hangértékeket és jelentésüket csak akkor lehet teljesen megérteni, ha összehasonlítjuk azonos hangzású és jelentésű magyar szavakkal.

Isten szavunk eredete

Következő tárgyunk megtalálni a magyar *isten*nek megfelelő jelentést a sumér nyelvben, de ebből 40-et számoltunk meg. Ugyanis az eddigi kutatások szerint a suméreknek a tevékenységeknek és természetes megnyilvánulásoknak külön istenük volt. Például a ‘tűz’ istene ^dBIL-GI [Labat 1948: 172]. Az isten általános neve DINGIR, azért előzi meg a többi istenség nevét a ^d betű, jelezvén, hogy istenről van szó. Ezzel és a maradék 38 névvel nem sokra megyünk, mert egyik sem hasonlít a magyar *isten* hangértékéhez, vagyis írott formájához.

Ezért figyelmünk Labat szótárának legelső ékjegyére irányul, az eredeti magányos, függőleges ékjelre, amely a klasszikus sumér korban dült el balra és hangértéke AŠ, kiejtése *as* vagy *ás*, jelentése ‘egy’. Ezt az eldült ékjelet vették át az akkádok *ištēn* hangértékkel. Mivel e dolgozat célja a magyar nyelv és logika alkalmazása, ezzel az ékjegggyel kapcsolatos megfigyelésünk az, hogy az eredeti függőleges ékjel ‘eldült’ és jelentéseibe bekerült az ‘egyedül’ szó. A magyar ‘egyedül’ kifejezés pontosan leírja ezt a folyamatot: egy-edül. ‘Eldül’ szavunk népies formája még ma is ‘edül’ [B. Lőrinczy 1988: 73-74]. Ezt az adatot csak megfigyelésként közöljük, nem tudjuk használni, mert egyenlőre, de talán soha sem lehet bebizonyítani.

Mielőtt tovább folytatnánk fejtegetésünket, ismerkedjünk meg az Akkád névvel és használatával: Akkad (Agade) volt a neve annak a szemita városnak Babilónia területén, ahol Sargon uralkodó (2334-2279) székelte és irányította birodalmát. A várost még nem találták meg, de a nevet több ékírásos okmány említi még a keresztény időszámítás előtti 6. században is. A terület hivatalos „sumér és akkád” neve vitathatatlanul jelzi azt a nyelvi különbséget, ami fennállt a déli és északi területek lakossága között. Ez az országnév terjedt el az egész babiloni birodalomban a sargoni időszaktól kezdve [Oppenheim 1977: 398].

Az *ištēn* név már ebben a korban le lett jegyezve a szemita nyelven Babilonban: *ištēn ina wardi šarrim* ‘a király egyik szolgája’ [Buccellati 1996: 444]. Honnat jött ez a név? Nézzük meg, mit találunk René Labat és Florence Malbran-Labat akkád szótárában az 1-es számú ékjelnél, amit fel tudnánk használni.

<i>Sumér hangérték</i>	<i>Akkád hangérték</i>	<i>Jelentés franciául</i>	<i>Magyar fordítás</i>
AŠ	<u>ištēn</u>	un	egy
	<u>pašāšu</u>	oindre	olajjal megken
^d AŠ	-----	le dieu Aššur	Assúr isten neve
AŠ	<u>aširtu</u>	sanctuaire	szentély
	<u>Ištar</u>	la planète Venus	Esthajnalcsillag neve
AŠ(-AM)	<u>edu</u>	seul	egyedül, egyetlen

A magányos függőleges ékjel megismétlődik a 480 számú bejegyzés alatt hasonló hangalakokkal és jelentéssel:

<i>Sumér hangérték</i>	<i>Akkád hangérték</i>	<i>Jelentés franciául</i>	<i>Magyar fordítás</i>
-----	<u>ištēn, ištēn</u>	un	egy
DIŠ	<u>ištēn</u>	un	egy
DIŠ	<u>ginâ</u>	constamment	állandóan, mindig
^d DIŠ	-----	le dieu Anu	Anu isten neve
EŠ ₁₈ – TAR (-sà-at)	<u>massātu</u>	princesse	hercegnő

Ide tartozna még a 139. szám alatt tárgyalt, de az 1-es számú jegytől eltérő ékjegy is.

<i>Sumér hangérték</i>	<i>Akkád hangérték</i>	<i>Jelentés franciául</i>	<i>Magyar fordítás</i>
TA	<u>išteniš</u>	ensemble	egység, közösség

Mindebből az tűnik ki, hogy úgy az akkád ištēn/ištēn, mint a sumér DIŠ a magyar *isten* névvel hozható kapcsolatba. Érvelésünk a következő:

Első észrevételünk az, hogy az akkád ištēn/ištēn kiejtés megegyezik a magyar *istennel*, ezért feltételezhetjük, hogy kölcsönszó a sumérból. Tehát úgy az akkád, mint a magyar nyelvben megvan ugyanaz a szó/név, de nem találjuk újabb keletű sumér szótárakban. De 1883-ban még úgy vélekedtek, hogy nem szemita a szó.

„One in Assyrian = *ištēn*, which word itself is borrowed from the non-Semitic Akkadian *aš-tán*, which means ‘one in number’ [Evans 1883: 31].” (Magyarul: *egy* asszíru = *ištēn*, amely kölcsönszó a nem-szemita Akkád *aš-tán*ból, ami a ‘számjegy egy-et’ jelenti). Ennek igazolhatóságába nem akarunk belebonyolódni, annyit azonban megjegyzünk, hogy abban az időben (1883-ban) még nem tettek különbséget a nem-szemita sumér és a szemita akkád között. Mindkét nyelvet akkádnak hívták, de már felfedezték, hogy nem minden szó a szemita nyelvből ered. Ha ez elfogadható az *ištēn* esetében, akkor megvan a hiányzó láncszem és megszakítás nélkül lehet tovább haladni fejtegetésünkkel.

Úgy az AŠ/ištēn, mint az ištēn/ištēn jelentése ‘egy’ ugyanúgy, mint a magyar ‘egyház’ szóban az ‘egy’ előtag, ami a keresztény vallások egybefoglaló neve. Ezt a TESZ így magyarázza kikövetkeztetett (*csillagos) szóval: „...előtagja az a valószínűleg ‘szent’ jelentésű *egy*, melynek régi magyar alakja **id* ~ *igy* volt” [Benkő 1967: 242, 2. kötet]. Ennek ellentmondanak a fent felsorolt sumér és akkád hangértékek és jelentésük.

A magyar *egyház* eredeti jelentése olyan épületet jelenthetett, már a kereszténységre való áttérés előtt, ahol a település lakói *egybegyűltek* különféle társadalmi tevékenységekre. Mivel az *isten* név megmaradt a magyar nyelvben és először 1195-ben lett lejegyezve, nagyon valószínű, hogy vallásos összejövetelekre is használták. Ezeket az épületeket ma a latinból átvett *templom*nak hívjuk. Kiss Lajos jól magyarázza az *egyház* értelmét helyneveinkben amikor „temp-

lommal rendelkező” faluról vagy városról ír. Például *Nyíregyháza, Egyházassfa-lu, Dunaegyháza*, stb.

Az akkádból átment az asszírba *ištín* alakban, de ott megakadt [Lyon Assyrian 1998: XXIII], nem folytatódott a többi szemita nyelvben, valószínűleg azért, mert nem szemita szó. Például a számjegy *egy* arabul *wahid*, héberül *echad*, az *isten* pedig arabul *ilah*, héberül *el*, perzsául *xoda* és *yazdan*, ami közel áll a szláv *jeden, jedan*-hoz. A keresztény vallással nem jöhetett, mert nincs benne más keresztény népek nyelvén.

A magyar *isten* név mibenlétére ad némi magyarázatot az énlakai unitárius templomban talált *egy az isten* felirat [Ruffy 1977: 73], amely egyistenhitet sugall, vallási meggyőződés szerint csak egy isten létezését fogadja el. Azonban a mi értelmezésünk szerint a szöveg *az isten (neve) egy*-et is jelenthet. Tehát *isten* és a számjegy *egy* összetartozása élhetett a tudat alatti magyar emlékezetben. A szöveg se feltűnő helyen, hanem az egyik mennyezetdeszkán volt eldugva, senki sem vette észre az 1800-as évek közepéig. Énlaka (Udvarhely v. m.) ma oláh megszállás alatt van, új neve Inlăceni. Mint fontos adatot megjegyezzük, hogy 1910-ben összlakossága 643 tiszta magyar volt, oláhok nélkül [Vargha: 456].

A sumér DIŠ ‘állandóan, mindig’, vagyis ‘örökkévaló’ létezését igyekszik kimondani, de mivel a sumér szó megfejtését végző kutató nem beszélt magyarul, ezt nem vette észre, pedig a ^dDIŠ sumér istennév. A sumér DIŠ kiejthető *dicsnek* is, hiszen az *s* – *cs* hangértékek felcserélhetők, lásd a *Décs* és *Dés* helyneveket.

A TESZ ismeretlen eredetűnek nyilvánítja *dics* szavunkat és a *dicső* származékának tartja [Benkő 1967: 631, 1. kötet]. A *dicső* jelentése viszont ‘magasztalt’, imádott, ami az *isten* személye.

Az *-en* utótagra magyarázatot adhat a sumér EN ‘úr’ jelentése, amely egyenlő az ‘előkelő, hatalom birtokosa’ kifejezésekkel. Azonkívül a keresztény felfogásban az Istennel azonos emberfölötti lényt is jelenti: az Úr imája; egek Ura; Úr Isten; Úr Jézus; Uram segíts; stb. A sumérok használták *isten* és *pozíciónevek* képzésében is. Ezek más hangalakban is előfordulnak:

<i>Forrás</i>	<i>Sumér hang-érték</i>	<i>Akkád hangérték</i>	<i>Jelentés franciául</i>	<i>Magyar fordítás</i>
Labat #99	EN	<u>bêlu</u>	seigneur	úr, mint isten is
	^d EN	-----	le dieu Bêl	Bel isten neve
Malbran-Labat # 87	EN-É	<u>bêl, bīti</u>	chef de tribu	törzsfőnök
# 99	EN-URU (-MEŠ)	<u>bêl āli</u>	chef de bourg	polgármester
# 480	EŠ ₁₈ – TAR (-sà-at)	<u>massātu</u>	princesse	hercegnő
# 139	TA (más ék-jel)	<u>išteniš</u>	ensemble	egység, közösség
# 1	AŠ	<u>aširtu</u>	sanctuaire	szentély

Deimel #1	dili	išti/en	eins, einzig, einzeln	egy, egyetlen, egyedüli
#251	^d iš ₄ -dar	^{il} Ištar	-----	istennév

Az Énlaka helynév megerősíti a sumér nyelvi kapcsolatot, mert etimológiája *en-lak-a*, ahol az *en* népetimológia hatására *én*-re változott. A *lak*-hoz nincs szükség magyarázatra, az *-a* véghang pedig birtokos esetet jelez. Tehát *Enlaka* jelentése az ‘Úr lakhelye’ lenne.

Úgy érezzük, megoldottuk *isten* szavunk eredetét annak ellenére, hogy a sumér nyelvben való jelenlétére csak egy említést találtunk [Evans 1883: 31]. Ez az egyetlen közvetlen bizonyíték. Azonban a magas számú közvetett bizonyítékok kétségen felül alátámasztják következtetéseinket.

A sumér–magyar nyelvi kapcsolatról

Az emberiség legelső értelemmel bíró, ékjelekkel agyagtáblákba rögzített nyelvről már sok tanulmány látott napvilágot. Nincs szándékunkban e tanulmányok kiértékelése sem bírálata csupán a kielemezés közben felmerült problémák ismertetése. Célunk a két nyelv, sumér és magyar vizsgálata, hogy léteznek-e olyan szavak, melyek megegyeznek több ezer éves folytonos érintkezés hiányában. A külföldi szakértők elismerik a sumérek jelenlétét Mezopotámiában a szemita népek megjelenése előtti időkben, azonban Philip K. Hittihez hasonlóan így érvelnek:

“Such terms as Sumerians, Hamites, Semites, Hittites, Arabs – used in connection with the population of the Near East, past and present – should be considered linguistic rather than racial. The Sumerians were simply those pre-Semitic people whose tongue can be easily differentiated from the Semitic or Indo-European family of languages. Its agglutinative feature relates it to the type exemplified by Turkish, Hungarian, and Finnish; but Sumerian displays no other affinity to these or other members of the Ural-Altaic or Mongolian family. In fact it does not seem to be a cognate of any other tongue, living or dead” [Hitti 196: 32].

A szerző fordítása: Olyan népnemek, mint a sumér, szemita, hettita, arab – melyek a Közel Kelet népességével kapcsolatban használatosak, úgy régen mint ma – inkább nyelveknek mint fajnak tekinthetők. A sumérek egyszerűen a szemitákat megelőző olyan nép volt, akiknek nyelve könnyen elkülöníthető a szemita vagy az indoeurópai nyelvcsaládoktól. Ragozó nyelvtani csoportba való tartozása összefügg olyan nyelvekkel, mint a török, magyar és finn; de a sumér nem mutat más rokoni viszonyt sem velük, sem más tagjaival az urál-altáji vagy mongol nyelvcsaládnak. A tények szerint nem úgy néz ki, hogy rokona lenne akármelyik élő vagy holt nyelvnek.

Ez a nemzetközi tudományos körök általános véleménye e témával kapcsolatban, ami főleg az asszirológia eredményeire támaszkodik. Ezzel be is lehetne fejezni ezt a dolgozatot, ha nem állna rendelkezésükre számtalan olyan egyezés a két nyelv között, melyek összessége talán megegyezne, vagy túl is haladná a finnugor nyelvi rokonságot.

Amint más dolgozatainkban már kifejtettük, eddigi eredményeink azt mutatják, hogy valaha létezni kellett egy olyan ragozó nyelvnek, amely Közép-Európától Közép-Ázsiáig terjedt. Máskülönben az uráli rokonnyelvek jelenlétét nem lehet eredményesen elfogadni, mert az onnat való kivándorlás nem meggyőző. E hosszú földterület jelenlegi nyelvi összetétele többnyire török és szláv. Sok közös szava van a magyarnak ezekkel a nyelvekkel, egy bizonyos számú török, de sokkal több a szláv.

Ehhez a hajdani nagy kiterjedésű nyelvhez – véleményünk szerint – a mai magyar áll legközelebb. Ebből a régi alapnyelvből meríthettek a rájuk települő ant és rusz népek. Ezt bizonyítja sok közös szavunk a szláv nyelvekkel, melyeket sajnálatosan kölcsönszavaknak nyilvánít a Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára.

Évezredekkel ezelőtt Közép-Ázsiában, a Kaszpi-tengertől keletre a mai Türkmenisztán környékén történhetett az első magyar–török találkozás, majd keveredés, és az úgynevezett sumér csoport innen nyomult le Mezopotámiába. Erre engednek következtetni a sumér nyelvben jelenlevő magyar és török szavak. Szintén ezt támasztják alá a Kelet-Íránban kiásott törpe zigguratok. Ez készített bennünket az idegen nyelvészek eddig elért eredményeinek tüzetes átvizsgálására és a magyarral azonos és hasonló szavak kidolgozására. Mivel az ismert asszirológusok közül egyik sem beszélt, vagy beszélt a magyar vagy más ragozó nyelvet, így nem ismerhették fel a nyelvi hasonlóságot. Ebből ered az a téves meghatározásuk, hogy a sumér egy rokontalan holt nyelv és ezt ismételtetik, saját tapasztalat nélkül, egymásra hivatkozva.

Új utat kell nyitni nyelvünk és történelmünk szakszerű kiértékeléséhez, mert a régi módszerek nem eredményesek, nem meggyőzőek, nem világosak és nem haladó szelleműek, sőt káros hatást gyakorolnak Európában levő jelenlegi helyzetünkre. Ennek megoldásához le kell ereszkednünk az elméleti síkról a mindennapi élet szintjére, ahol fantáziadús elgondolásoknak nincs helye. Meg kell tanulnunk önállóan gondolkodni, vállalni az úttöréssel együtt járó kudarokat és bírálatokat, máskülönben sohasem lesz ez a bonyolult tárgy tisztázva.

E dolgozat célja felhasználni élenjáró asszirológusok munkáit, főleg Anton P. Deimel, René Labat és Malbran-Labat ékírásokat tartalmazó kézirateit. Eredeti sumér ékírások kiértékelése útján remélhetőleg tisztázni tudunk több eddig félremagyarázott vagy elhanyagolt nyelvi egyezést. Tisztában vagyunk a tér és időbeli különbséggel, ami miatt eredményünket el lehetne utasítani, de az egyezéseket nem lehet letagadni, sem a véletlenre hivatkozni. Ha az indoeurópai nyelveket vissza lehet vezetni a szanszkritra, a szemitát az akkádra, akkor mi akadálya lehet a sumér–magyar érvelésnek.

A magyar nyelv nem sokat változott az elmúlt ezer év alatt. Régi szövegeket még mindig el lehet olvasni, annak ellenére, hogy a latin ABC használata eltor-

zította nyelvünk akkori írott formáját. A beszélt nyelv azonban megmaradt régi alakjában, mert nem befolyásolta semmilyen idegen nyelv a Kárpátok övezte területen belül. Ugyanis első keresztény királyunk óta az adminisztráció nyelve latin volt, ami folytatódott a Habsburg uralom alatt. Attól kezdve a kereskedelem nyelve német lett. A magyar nyelv elszigetelt használatát főleg a szolgák és jobbágyok tartották fenn az elmúlt ezer év alatt mint beszélt anyanyelvet.

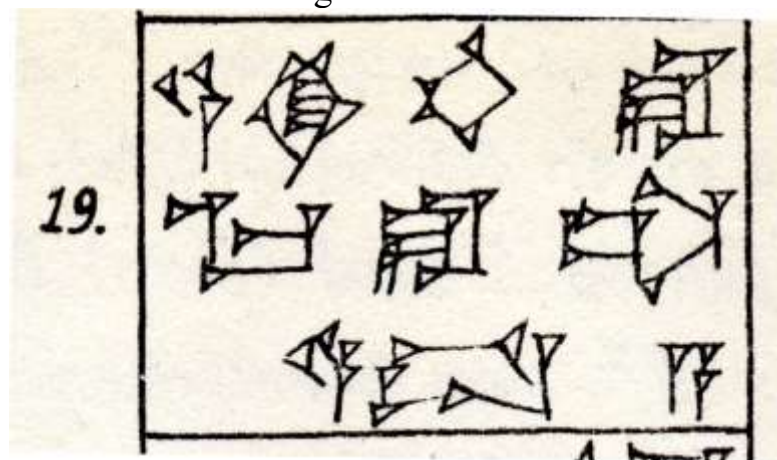
A sumér nyelv pedig rögzítve lett agyagtáblákon és hengereken, amelyekből sokat közzétettek e témakörrel foglalkozó nyelvészek. Mi Anton P. Deimel kéziratában közölt 19-es számú ékírásos szöveget fogjuk kielemezni, amely a 83. oldalon található.

A fejezet címe: *Übung 20. Deutung des Traumes Gudeas (Gud. Cyl. A 5,11 - 6,13)* [Magyarul: 20. gyakorlat. Szemelvények Gudea álmaiból (Gudea hengerszám A 5,11 – 6,13)].

A címmel kapcsolatos első észrevételünk az, hogy mért álmoknak lett ez a gyűjtemény lefordítva. Az itt kielemezett szöveg inkább Gudea hasznos megfigyelését tartalmazza. De az is lehetséges, hogy ő rendelte el ezeknek a nép által már régen ismert tapasztalatoknak összegyűjtését és írásba foglalását. Azonban ennek pontos meghatározására a teljes gyűjtemény átvizsgálására lenne szükség.

Gudea a *Lagaš* nevű sumér városállam uralkodója volt a keresztény időszámítás előtt kb. a harmadik évezred vége felé. Az ő uralkodása alatt készült ez a szöveggyűjtemény. Választásunkat a szöveg rövidsége eredményezte. Azonban, mielőtt hozzáfognánk tanulmányozásához, nem hanyagolhatjuk el megemlíteni a városállam *Lagaš* (kiejtése Lagas) nevének hasonlóságát a magyar *lugas*, *lakás*, *lúgos* szavakhoz vagy *Lugos* nevű városunkhoz a régi Krassó-Szörény vármegyében. Mai oláh megszállás alatti neve *Lugoj*.

Ezeket az egyezéseket nem lehet észrevétel nélkül hagyni vagy felelőtlenül félresöpörni mert eddig még senki sem tudta megfelelően megmagyarázni őket. Szerintünk négy majdnem azonos magyar szó nem lehet véletlen. Ennek szellemében látunk hozzá a sumér szöveg kiértékeléséhez.

Deimel a következő hangértékeket adja a fenti ékjeleknek a felső bal saroktól jobbra haladva, de az utolsó előtti ékjegyet (gin) kihagyta: *babbar ki-šar₂-ra ma-ra-ta-e₃-a*. A szöveg jelentését németül adja, de kihagyta az *a* 'víz' jelentést: *Die Sonne, die sich vor dir über den Erdkreis erhob*. (Liberális magyar fordítás: A nap mielőtt a földkerekség fölé emelkedett.)

Az alanti táblázatban megadjuk az ékjegyekhez tartozó adatokat. Deimelt D-vel, Labatot L-lel, Malbran-Labatot ML-lel jelezzük.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		D- 228	babar	weiß	fehér
		D- 228	piriggu	Licht	fény
		D- 228		aufgehende Sonne	felkelő nap
		D- 228	(UD-DU=) e ₃	herausgehen	kimenni
		L- 130	PIRÌG	lumière	fény
		ML- 381	UD, U ₄	jour, temps	nappal, idő
		ML- 381	U ₄	lorsque	amikor
		ML- 381	BABAR	(être) blanc	fehér

Taglalat: A szöveg azzal az ékjegggyel kezdődik, amit az asszirológusok a felkelő nappal hoznak kapcsolatba, bár szerintünk ugyanúgy lehet a lenyugvó nap is. A képjegy olyan jelentéseket sugalmaz, amit a nap csinál: felkel; lenyugszik; fényt sugároz; világít; melegít; süt; ragyog; halad az égen és nap (mint időszak). Deimel *nap*nak (égitest) értelmezi és *babar* hangértéket ad neki. Azonban szótárában a *babar* jelentése nem *nap* hanem ‘fehér’, de a megjegyzések rovatában ‘felkelő napnak’ is nevezi, ahol az Urb. rövidítés az *urbegriff* ‘alapfogalom’ kifejezést jelentheti. De *piriggu* hangértéket is ehhez az ékjegyhez csatolja ‘fény’ jelentéssel, amit szintén el lehet fogadni hiszen a felkelő nap fényt bocsát ki. Ezt a jelentést megerősíti Labat is *pirig* hangértékkel.

Mi Labat *pirig* szófejtését támogatjuk, mert a tőszó hangalakja megegyezik a magyar *pírkad* ‘pitymallik, hajnalodik’ [B. Lőrinczy 2002: 520, 4. kötet] szó *pir* szótagjával, amikor a hajnali napsugár pirosítani kezd [Benkő 1967:206, 207, 3. kötet]. A sumér írnok ezt így fejezte ki: *pírik*, az *eszik*, *úszik* igékhez hasonlóan, Labat az *-ik* helyett *-iget* írt, mert nem beszélt magyarul, így nem ismerhette az *-ik* ragot. Tehát a sumér szöveg első szavát azonosítani tudjuk egy ma is létező magyar szóval.

A *nap* nevet Labat említi a 123_a szám alatt, ahol az égitesteket tárgyalja. Sumérul ezek *mul* név alatt találhatók, de megjegyzi, hogy az új-asszír korban ritkán a *nap* hangérték is előfordult. Itt Labat csillag alakú képjegyből indul ki (✱) de Deimel (D-12) ugyanennek a képjegynek *an* hangértéket ad ‘égi isten’ jelentéssel. Mindebből az derül ki, hogy a *nap* meghatározása körül problémák vannak. Miért bukkan fel a magyarral azonos *nap* az új-asszír korban minden előzmény nélkül, de nem folytatódik tovább? Valószínűen azért mert a név idegen, nem használták sem előtte, sem utána. Talán egy sumér származású írnok íróvesszőjétől származik. Azonban ennek kidolgozása nem ide tartozik, itt elégedjünk meg a *pirig/pírkad* helyes értelmezésével.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		D- 281	ki	Erde	föld
		LM- 461	KI	terre, lieu	föld, hely

Taglalat: Az akkád *ersetu* és az asszír *irsitu* ugyanolyan ékjellel van írva, mint a kikövetkeztetett sumér KI. Mivel az akkád és az asszír szavak jelentése ‘föld, hely’, Labat feltételezte, hogy a sumér KI is ugyanazt jelenti. A magyar nyelv azonban inkább a ‘hely’ jelentést igazolja, mert két azonos jelentésű szavunk a *helyes* és *kies* a ‘hely’ és ‘ki’ többől lett képezve az –es melléknévképző hozzáadásával. Mind a kettő magyar szó, és úgy a ‘helyes’, mint a ‘kies’ jelentése ugyanaz: tetszetős, kellemes, bájos, vonzó. Tehát ezek szerint a sumér KI ‘hely’ jelentéssel a magyar szókészlet része volt már 5000 évvel ezelőtt is.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		D- 237	šar ₂	Welt	világ
		LM- 396	ŠÁR	totalité	egész, teljes

Taglalat: A *sár* (šar₂, ŠÁR) hangérték jelentését Deimel és Malbran-Labat nem egyformán magyarázzák. Deimel ‘világ’, vagyis az egész föld jelentését kétségbe vonjuk, mert az előző ékjegy jelentésében a ‘föld’ is benne van, miért ismételné meg az írrok ugyanazt a fogalmat. Malbran-Labat ‘egész, teljes’ jelentése jobban elfogadható. Ez az értelem rejlik a magyar *sárarany* szóban ‘tisztta arany, színarany’ jelentéssel [Bárczi és Ország et al. 196: 1126, V. kötet]. Így ez a sumér szó is megegyezik mai *sár* szavunkkal, mert ami ‘színarany’ az ‘egészen, teljesen’ arany.

Valószínűleg a magyar *Sára* nevet is ide lehet visszavezetni ‘tisztta, szeplőtlen’ jelentéssel. A név két tagra bontható, a *sár* gyökre és az ómagyar-sumér -a melléknév képzőre. A Magyar Utónévkönyv héber eredetű ‘hercegnő, uralkodónő’ [Ladó 1978: 104. oldal] jelentése elhamarkodott vélemény. A magyar *Sára* nem azonos a héber *Szarah*-val.

A bibliai *Szarah* eredetileg *Szarai* volt, jelentése ‘veszekedő’. De az Isten utasította Ábrahámot, hogy feleségének a *Szārāh* ‘hercegnő’ megfelelőbb név lenne (Genezis 17.15) [Room 1992: 485].

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		L- 326	RA	inonder	eláraszt, elönt

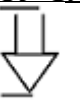
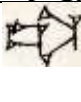
Taglalat: Ez az ékjegy nincs benne Deimel szótárában, de megvan Labatéban. Az ékjegy a -ra, -re képző írására is használták.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		L- 342	ma-a/ma-da	pays	föld

Taglalat: Ez az ékjegy nincs benne Deimel szótárában. Azonban van egy hasonló ékjegy Malbran-Labat szótárában ‘föld’ jelentéssel.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		L- 326	RA	inonder	eláraszt, elönt

Taglalat: A 4-es számú ékjegy ismétlése.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		L- 139	ta	hors de	kívül, -tól, -től

Taglalat: Ez az ékjegy sincs benne Deimel szótárában, így Labathoz kell fordulni segítségért, ahol hangértéke TA és jelentése ‘kívül’ és ‘-tól, -től’. Mi a *kívu*lt jelentésbővüléssel inkább *távo*lnak értelmeznénk, mert egy határvonalon kívül levő esemény vagy tünemény messze is lehet, vagyis *távo*l, így értelmebben illene bele a szövegbe.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		D- 228	e ₃	herausgehen	kimenni
		L- 393	zala _g ₂	briller	ragyog, fénylik

Taglalat: A nappal kapcsolatos ékjegy ismétlése kissé más formában. Deimel itt az *e* hangértéket adja, ‘kimenni’ jelentéssel. Az *e* hang megegyezik a magyar ‘el-’ határozószóval, amit népiesen *e*-nek is mondanak: ‘elme^gy – eme^gy, hosszan kiejtve. Tájszólásként még mindig létezik az *ēmén*, *ēmenyen*, stb. [B. Lőrinczy 1988: 124, 2. kötet].

Nem tudjuk miért kapcsolta Deimel ezt a hangértéket és jelentést a nap ékjegyéhez, logikailag a következő ékjegyhez tartozna. Mi Labat *zala*_g₂ hangértékét választjuk ‘ragyog’ jelentéssel.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		L- 206	gin, rá, du	aller	jön, megy
		L- 206	túm	(ap)porter	hozni
		D- 143	gin, du	gehen	megy, jár

Taglalat: Ezt az ékjegyét Deimel kihagyta az elemzésből, de mi beleillesztjük *gin* hangértékkel és ‘jön’ jelentéssel. Máskülönben a következő ékjegynek

nincs értelme. A *jön* népies változata *gyün* [B. Lőrinczy 1988: 1163, 3. kötet], *gyinre* nincs példa. Erre csak azt a magyarázatot tudjuk felhozni, hogy mivel Labat nem beszélt magyarul, nem ismerhette *jön*, *gyün* szavunkat és *gin* hangértéket adott neki. Az emberi lábat ábrázoló képjegy jelentése: jön, megy, gyalogol, lép, halad, jár, áll, de itt az értelemszerű jelentés ‘jön’.

<i>Képjegy</i>	<i>Ékjegy</i>	<i>Forrás</i>	<i>Hangérték</i>	<i>Jelentés</i>	<i>Magyarul</i>
		D- 329	a	Wasser	víz

Taglalat: Az *a* jelentése ‘víz’, de itt inkább esőnek fordítható. Az esőre Labat hét hangértéket ad, ezeknek egyike az EŠ₁₀ (L-579), ami megegyezik az *eső*-ben levő *es* alapszótaggal.

Végkövetkeztetés:

pirig ki šar ra ma-da ra ta zalag₂ gin a
 pirkad hely teljes eláraszt föld előtt távol ragyog gyün eső

Mai magyarsággal: Pirkadás (a) hely(et) teljes(en) eláraszt(ja), föld(et) elönt(i) távol(i) ragyog(ás), jön (az) eső.

Vagyis itt egy természeti jelenségről van szó, amikor a hajnali napsugár vörös, akkor eső várható. Ezt támasztja alá a régen ismert magyar szólásmondás, amit a Természetbúvár 93. száma így magyaráz: “Ha az ég reggel vörös a keleti égbolton, akkor ezt nyugaton alacsony légnyomás fogja követni. Az alacsony légnyomás általában felhőket, esőt vagy vihart hoz” [S. Balázs: 2010, 7,8 oldal].

Deimel jó irányba haladt, mert hajnal, napkelte értelmet ad, de ez csak kis része a teljes szövegnek, mivel egy ékjegy (gin) és egy szót (a) kihagyott az elemzéséből, három pedig (ra, ma-da, ta) nincs benne a szótárában. Reméljük, hogy ilyen hiányosságok csak ebben a kockában léteznek. Azonban ez a rövid példa két nagyon fontos tényre hívja fel figyelmünket.

1) A magyar nyelv hiánya a sumérológiában elősegíti a zavaros felfogást az akkor beszélt mindennapi nyelvről, a szavak pontos értelméről és a társadalmi szokásokról. Itt 9 ékjegyből 5-öt azonosítani lehet magyar szavakkal (pirig, ki, sar, ta, gin).

2) A beszéd írásban való megörökítése Gudea korában már elérte azt a szintet, hogy eseményeket is le tudtak írni. Nem a legjobban, de ez egy gyakorlott írástudónak nem jelenthetett problémát.

Irodalom

B. Lőrinczy Éva. 2002. *Új Magyar Tájszótár*. Budapest: Akadémiai kiadó.

B. Lőrinczy, Éva et al. 1979, 1988, 1992, 2002. *Új Magyar tájszótár* Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Bárczi Géza és Ország László** főszerk. 1959-1962. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Szerkesztők: Balázs János, Bíró Izabella, Elekfi László, Kelemen József, Kovalovszky Miklós, Lengyel Lajos, Martinkó András, O. Nagy Gábor, Szabadi Béla, Újvári Lajos. Budapest: Akadémiai kiadó.
- Benkő Loránd** főszerk. 1967. *A Magyar Nyelv Történeti–Etimológiai Szótára*. Budapest: Akadémiai kiadó.
- Benkő, Loránd, et al.** 1967. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. 4 volumes. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Buccellati, Giorgio.** 1996. *A Structural Grammar of Babylonian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Deimel, Anton P.** 1939. *Sumerisch-Akkadisches Glossar*. Roma: Kézirat.
- Evans, George.** 1883. *An Essay on Assyriology*. London: Williams and Norgate.
- Hitti, Philip K.** 1961. *The Near East in History. A 5000 year story*. Princeton, New Jersey, New York, N. Y. Toronto, Canada. London, England: D. Van Nostrand Company, Inc.
- Kiss, Lajos.** 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kramer, Samuel Noah and the editors of Time-Life Books.** 1967. *Cradle of Civilization*. New York: Time-Life Books.
- Labat, René.** 1948. *Manuel d'épigraphie akkadienne*. Paris: Kézirat. (Átnézte és 1963-ban kiadta Florence Malbran-Labat. Paris: Geuthner Manuels.)
- Ladó János.** 1978. *Magyar Utónévkönyv*. Budapest: Akadémiai kiadó.
- Lyon, D. G.** 1998. *Beginner's Assyrian*. New York: Hippocrene Books, Inc.
- Malbran-Labat, Florence.** 1963. *Manuel d'épigraphie akkadienne. (Signes, Syllabaire, Idéogrammes)*. Revu et augmenté. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner. S.A.
- Oppenheim, A. Leo.** 1977. *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilization*. Revised edition completed by Erica Reiner. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Room, Adrian.** 1992. *Brewer's Names*. New York: Cassell.
- Ruffy, Péter.** 1977. *Bujdosó nyelvméleink*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Singleton, Fred.** 1985. *A Short History of the Yugoslav People*.
- Vargha, Gyula, igazgató-szerkesztő.** 1912. "A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi Népszámlálása". *Magyar Statisztikai Közlemények*, 42. kötet. Budapest: Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat Nyomása.